

1. DĚJINY VÝVOJOVÉ PSYCHOLOGIE. VÝVOJOVÉ PROCESY A ČINITELÉ VÝVOJE.

Charles Darwin (1877) – „Nástin biografie dítěte“ – pozorování vlastních dětí, zapisování denních, týdenních, měsíčních pokroků.

Počátky psychologie dítěte na přelomu století

„Století dítěte“

Na přelomu 19. a 20 století vzrůstá zájem o vývoj dítěte.

PAŘÍŽ

Alfred BINET (1857 – 1911)

- Od 1894 ředitelem **laboratoře pro fyziologickou psychologii na Sorbonně**.
- 1899 vytvořil s F. Buissonem **Société libre pour l'étude de l'enfant**.
- Systematické studie oligofrenních dětí, snaha stanovit normy pro vývoj dítěte – vytvořil test inteligence, aby se mohly oddělit děti s nižší inteligencí a mohly se vzdělávat ve speciálních školách.
- Důraz na kvantitativnost v psychologii, přesto i důraz na individuální odlišnosti.

Théodore SIMON

Standardizoval některé normy pro vývoj dítěte.

VÍDEŇ

Poválečná situace a krize ve 30. letech vedla k umístování více dětí do ústavní péče

Karl BÜHLER a Charlotte BÜHLER

- Zakladatelé **Vídeňského psychologického ústavu** – ve 20. – 30. letech nejdůležitější středisko dětské psychologie.
- Systematicky zkoumali **časný vývoj dětí za různých sociálních a výchovných podmínek** – hospitalismus, vztah matka – dítě, stav deprivace.
- **Inteligence dítěte v předškolním věku** je do velké míry **odrazem prostředí** (ne vrozená schopnost).
- Podle nich jsou **rozhodujícími faktory** působícími na vývoj dítěte **sociální vlivy**.
- Test světa.

Sigmund FREUD (1856 – 1939) – sexuální vývoj dítěte.

Anna FREUD – *Psychoanalýza pro pedagogy, 1937*

Alfred ADLER (1870 – 1937)

- *Individualpsychologie in der Schule*, 1929
- *Schwer erziehbare Kinder*, 1926

ŽENEVA

Édouard CLAPARÈDE

Psychologie dítěte a experimentální pedagogika, 1925

Přivedl zájem o vývojovou psychologii k **psychologii dítěte** a k aplikaci psychologických zákonitostí na **výchovu i vyučování**.

Jean PIAGET (1896 – 1980)

Výzkum periodizace **kognitivního vývoje dítěte**, **dětská řeč** **vzhledem k myšlení**, **dětský mravní úsudek**, **chápaní příčinnosti** u dětí.

Bärbel INHELDER – Piagetova spolupracovnice.

NĚMECKO

William STERN (1871–1938)

- *Psychologie raného dětství* – jako první směřovala k nějaké **teorii dětského vývoje**, snaha o **pochopení vývojových principů**.
- Vypracoval **velmi přesné metody pozorování**.

USA

YALE

- Vynikající laboratoře

Arnold GESEL (1880 – 1961)

- **Geselovy normy vyšetřování kojence** založené na pozorování a **zjišťování motorických dovedností**.
- **Teorie predeterminovaného růstu** – růst je procesem progresivní diferenciaci a integrace, při němž **vnější vlivy stimulují a modifikují růst**, ale **neurčují jeho sekvenci**. **Sled funkcí, schopností a dovedností**, které se objevují **bez speciálního učení**, je dán **zráním**. **Zrání** je základní regulační **mechanismus růstu**, určený v podstatě **kombinací genů**.

G. Stanley HALL (1846 – 1924)

- Kniha „*Adolescence*“.

Vývojová psychologie – 1. Dějiny, činitelé vývoje – pro studenty

- Založil „**hnutí pro výzkum dítěte**“ označované jako **pedologie**.
- **Zákon (teorie) rekapitulace** – **psychický vývoj jedince** je zkráceným **opakováním historického vývoje lidstva**.
- Předpokládal, že **psychický vývoj** je **podmíněn** především **geneticky**. Záměrné působení na dítě (**výchova**) **nemá** tedy **přílišný význam**, nepříjemné chování se v průběhu vývoje ztratí.

J. B. WATSON (1878–1950) – *behaviorismus*

- *Psychological Care of Infant and Child, 1928*
- **Experimentoval s chováním dětí do 1 roku věku**.
- Za **nejdůležitější** ve vývoji člověka považoval **prostředí**.

John BOWLBY, Mary AINSWORTHOVÁ

- **Vytvoření vazby matka – dítě (attachment)** – schopnost vytvoření vztahu jako **klíčová podmínka pro zdravý psychický vývoj**; **schopnost péči hledat a zároveň poskytovat** – schopnost péči poskytovat jako **podstatný znak lidské přirozenosti**.

ITÁLIE

Maria MONTESSORI

- Lékařka, **speciální pedagogický systém**, předškolní výchova.

RUSKO

L. S. VYGOTSKIJ (1896 – 1934)

- Koncepce **společensko-historické podmíněnosti lidské psychiky**.
- Ve vývoji považoval za **podstatnou úlohu vyučování a výchovy** – byl **proti tvrzení pedagogů o nutnosti přizpůsobit výchovu spontánnímu dozrávání dítěte**.

S. L. RUBINŠTEJN (1889 – 1960)

- **Psychický vývoj dítěte** je určen jeho **reálnými vztahy ke světu**, které se projevují **v činnosti jako hra, učení, práce**.
- **Prostřednictvím činnosti se dítě začleňuje do společnosti**.

ČESKÉ ZEMĚ

František ČÁDA (1865 – 1918)

- Považován za **zakladatele české vývojové psychologie**.
- Roku 1910 založil **Sdružení pro výzkum dítěte**.
- Zabýval se **dětskou kresbou, hrou, řečí** a individualitou osobnosti žáka.
- Zavedl do našich zemí **Binetův test inteligence**.
- *Studium řeči dětské*
- *Rozpravy z psychologie dítěte a žáka*

Václav PŘÍHODA (1889 – 1979)

- V 70. letech 20. století čtyřsvazková ***Ontogeneze lidské psychiky***.
- 50. - 60. léta 20. století – **longitudinální výzkumy** v Praze, Brně a Bratislavě.

Od 1966 vychází časopis *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*.

České výzkumy po 2. světové válce zaměřené na raný vývoj dítěte v rodině i mimo ni – zaměřené především na otázku **ústavní péče nebo péče v jeslích**.

Olga MESZÁROŠOVÁ a Mária JURČOVÁ

- Roku 1956 pozorování dětí (6-24 měsíců) z **jeslí, z týdenních jeslí a z ústavů** – ve výsledcích uváděly výrazné **opožďování ústavních dětí** především v **řečovém vývoji**, ale též v **motorických projevech, hře** a osvojování „**užitečných návyků**“; ústavní děti projevují nejčastěji pohybové automatismy a dumláni.

Zdeněk MATĚJČEK

- Výzkumy na dětech 1-3 roky
- **Ústavní děti se více opožďují v tělesné váze než vzrůstu, motorické opožďení není závažné, kdežto opožďení intelektové závažné je a opožďení sociálního chování a řečového vývoje klesá na hranici debility.**

VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE

Cíle vývojové psychologie:

1. **Popsat vývojové změny** charakteristické pro **dané vývojové stupně** (popis vývoje však nemůže být nikdy úplným výčtem faktů, ale vždy představuje už jejich výběr z nesčetného množství dějů).

2. Z těchto údajů **odvodit obecné zákonitosti** týkající se **vývoje základních psychických struktur** a příčinných souvislostí v celém **průběhu vývoje člověka** (vývoj **každého jedince** je však **individuální** – musíme tedy spíše vyvodit z pozorovaných faktů **zákonitosti**, které by bylo možno aplikovat na **individuální případy** s jejich osobními zvláštnostmi).
 3. Konečným cílem je **vytvořit jednotnou teorii**, která by umožňovala **vysvětlení pozorovaného a předvídání dosud neprokázaného** (žádná současná teorie nemůže vysvětlit celý vývoj v jeho složitosti, **existující teorie** představují **částečné vysvětlení**, které pomáhá pochopit některé stránky vývoje – jednotlivé teorie se **doplňují a překrývají**).
-

I. Biologická determinace osobnosti (vrozené dispozice)

- Systém **vrozených reflexů, instinktů**, které zajišťují přizpůsobení základním podmínkám života. Přizpůsobení se děje skrze **vrozené chování** (potravové, obranné a orientační reflexy), **vrozené mechanismy učení** (podmiňování) a **hereditární vlivy**, a to i na některých druzích sociálního chování (obrana teritoria, agrese, sexualita).
- Zajímavý pohled na vztah biologické determinace a lidského chování přináší **sociobiologie** (Edward Osborne Wilson, Richard Dawkins), která tvrdí, že těla jsou jen přepravními schránkami pro geny (**sobecké geny**), které se snaží o co největší expanzi do okolí, to by pochopitelně znamenalo naši **totální biologickou determinaci**.
- Je-li **vloha jednoznačně geneticky určena**, její **ovlivnění výchovou** bývá jen **obtížné**. Rysy, u nichž se předpokládá **významný podíl dědičnosti** – **temperament, inteligence**.

Dědičné faktory:

1. **Výbava dědičná** – od rodičů při početí; geneticky zakódovaný program budoucího vývoje.
2. **Genová výbava** – změny dědičného vkladu – segregací, mutací.
3. **Vrozená výbava** – účinky prostředí negenové povahy během prenatálního vývoje – do porodu.
4. **Konstituční výbava** – účinky prostředí na vývoj organismu během života, v postnatálním období; například jód ve vodě.

II. Psychologická determinace (situační podmínky, prostředí)

- Jedním z významných psychologických vlivů je i **kulturní prostředí**. Prvotní vliv kultury je zprostředkováván **rodinou**, která má za úkol uvést člověka do konkrétního prostředí, naučit ho orientaci v symbolickém světě.
- Děje se tak skrze **proces primární socializace**, odehrávající se prostřednictvím více či méně řízeného **učení**. Tato raná sociální zkušenost se podílí na vytvoření **bazální osobnosti dítěte**, jejíž základní

dimenzi je: **jistota – nejistota**. Zdrojem pro ni je **míra citu projevovaná rodiči**. Období vzniku bazální osobnosti je určující pro celý zbytek života, vytváří se **nezvratné rysy osobnosti**.

- **Výchova** je dána dvěma základními faktory, kterými jsou projevovaná **láska či neláska**, a **míra kontroly dítěte**. Jejich kombinací dostáváme **základní typy výchovy** – demokratická výchova, rejektivní (autoritativní výchova) a liberální výchova.

III. Sociální determinace (interakce mezi nimi, aktivita jedince)

Sociální determinace se uskutečňuje procesem **socializace**. Základem socializačního programu je soubor požadavků na osobnost, její utváření a projevy.

Vždy se **socializace staví** do určité míry **proti požadavkům psychologickým a biologickým**, stává se **zdrojem vnitřních konfliktů**. Jejich nezvládnutí může vyústit do vážných poruch.

Základními procesy, jimiž probíhá utváření osobnosti a její vývoj, jsou zrání a učení.

- a) **Biologické – zrání (maturace)** – výsledek **genetického programu**, který je předán genetickým kódem; **zákonitá posloupnost evolučních (vývojových) a involučních (zánikových) změn** ve stavbě a funkci organismu. Tato posloupnost má povahu pevného programu, ale u každého jedince je rozdílná. Hlavní úlohu má v utváření osobnosti z hlediska zrání **dozrívání nervové soustavy a soustavy hormonální**.

- b) **Sociální – učení** – sociálně podmíněný proces – založeno na **individuální životní zkušenosti** uchované v paměti **jedince**, projevuje se přetrvávající **změnou v duševní činnosti** jedince, navozenou psychologickým účinkem zkušenosti. **Na rozdíl od zrání** jsou **výsledky a účinky učení** v nějaké míře **zvrtné vyhasínáním ustavených spojů** a přetvářením jejich vzorců. Podmínkou pro účinné učení je odpovídající stupeň zralosti a výkonnosti nervové soustavy. **Učení** utvářející osobnost, bývá v některých případech výsledkem činnosti ryze **individuální** (např. chorobný strach jako důsledek prožité katastrofy), v převážné míře se však jedná o **učení sociální**.
-

Rozvoj dítěte blokuje:

- a) Traumatizování dítěte **hrubými, nešetrnými reakcemi na jeho projevy**, vyvolávání v něm **strachu a úzkosti z projevů jeho vlastní aktivity a iniciativy**. Například, rodiče sami **úzkostně reagují na pohybovou živost a samostatnost dítěte** ze strachu, že se mu něco stane, nebo **trestají jeho spontánní aktivitu**, poněvadž jim může způsobit starosti, **neodpovídá** tomu, co oni sami od něho **chtějí** apod.

- b) **Nezájem o to, co dítě dělá, jak se projevuje, oč mu samotnému jde. Účastný zájem o jeho osobu, činnosti a výkony je jedním z hlavních motivujících faktorů rozvoje dětské osobnosti. Chybí-li, dítě přestává být konstruktivně aktivní, ale spíše se snaží vyprovokovat pozornost a zájem dospělých za každou cenu, či propadá apatii.**
- c) **Necitlivé zásahy do činnosti dítěte způsobující, že dítě se nedokáže se svou vlastní činností identifikovat, „srůst s ní“. Jeho vztah k ní už není jednoznačně pozitivní, ale stává se buď dvojznačným, nebo vysloveně negativním. Činnost za těchto okolností přestává být silou, která razí cestu vpřed vývoji osobnosti.**
- d) **Nevytížení dítěte. Hrozí nebezpečí, že dítě bude demoralizováno nudou či se bude zaměstnávat aktivitami, které mají v důsledku své snadnosti malý rozvíjející a aktivizující účinek.**
- e) **Přetížení dítěte. Zde je nebezpečí v tom, že dítě bude demoralizováno neúspěchy, trvale unaveno neúměrnou námahou apod.**

Pozitivní výchovné styly přinášejí:

- a) **Zdůraznění významu životních perspektiv pro rozvoj osobnosti. Významným faktorem tedy je, že dítě přivyká samostatnému vytyčování cílů, plánování budoucnosti. Učí se seberealizaci v časové dimenzi, bere zodpovědnost za to, co si vytklo jako svůj cíl.**
- b) **Vnitřní přesvědčení o hodnotě mezilidských vztahů, vyznačující se vzájemnou solidaritou, ochotou pomoci, společným úsilím realizovat správnou věc atd.**
- c) **Upevňování a rozvíjení zdravého sebevědomí. Dítě je tak schopno ocenit vlastní síly a nadchnout se pro jejich využití, rozvíjení a kultivování.**
- d) **Posilování způsobilosti dítěte tvořivě myslet a jednat, tedy nespokojit se s pouhou rutinou, zvykovým plněním úkolů.**
- e) **Pevné přesvědčení o povinnostech a zodpovědnosti dítěte vůči rodinnému celku, stejně tak jako je tento rodinný celek přesvědčen o svých povinnostech a zodpovědnosti vůči němu.**